

TAYM-MENEDJMENT UMUMTA'LIM MAKTABLARINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA

B.S.Bekniyazov – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: taym-menejment, Merfi qonuni, "Pareto qonuni", "vaqtning qaytarilmasligi qonuni", "Zipf qonuni", xronometraj.

Ключевые слова: тайм-менеджмент, закон Мерфи, закон Парето, закон невозврата времени, закон Зипфа, хронометраж.

Key words: time management, Murphy's law, Pareto's law, the law of no return of time, Zipf's law, xronometraj.

Zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlar yangi ijtimoiy talablar va vazifalarni qo'yadi. Yosh avlodning har tomonlama intellektual rivojlanishi va o'z taqdirini o'zi belgilashi bevosita o'qituvchilarning malakasi va kasbiy mahoratiga bog'liq, shuning uchun ta'lim muassasalari yuqori malakali kadrlar, shuningdek, bilimli va mahoratli rahbarlar kerak, faqat shu holda ta'lim tashkilotining faoliyati muvaffaqiyatli bo'ladi.

Taym-menejment elementlariga quyidagilar kiradi: vaqtdan foydalanishni tahlil qilish, maqsadni belgilash, vaqtni rejalashtirish, vaqt resurslaridan noratsional foydalanish sabablariga qarshi kurashning turli usullarini ishlab chiqish. O'z navbatida, to'g'ri belgilangan maqsad identifikatsiyalash mezonlarini belgilaydi, maqsadga erishish haqidagi savolga asosli javob berishga imkon beradi va o'z vaqtini samarasiz xarajatlardan tejash, keyingi ko'zlangan maqsadga tez va zudlik bilan o'tish imkoniyatini beradi.

Maktabni samarali boshqarish jarayoni nafaqat rahbarning faol faoliyati, balki optimal natijaga erishishga qaratilgan pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilarining o'zaro uyg'un harakatiga bog'liq [1]. Boshqaruv bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi, u menejering boshqaruv faoliyatini belgilaydigan bir qator tamoyillarga asoslanadi. Boshqaruv samaradorligi boshqaruv obyekti va subyekti ko'plab miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari bilan tavsiflangan ma'lum bir boshqaruv tizimi faoliyatining natijasini aks ettiradi [2].

1980-yillarning boshlarida Amerika qo'shma shtatlarda maktablarning samarali ishlashi uchun besh omildan iborat model taklif qilingan, ular quyidagilardan iborat:

1. malakali va bilimli ma'muriy rahbariyat;
2. jamoada qulay psixologik iqlim;
3. asosiy akademik ko'nikmalarga e'tibor berish;
4. o'qituvchilarning maktab o'quvchilaridan yuqori natijalarni kutishlari;
5. o'quvchilar erishgan natijalarni nazorat qilish tizimi.

«Umumiy ta'lim tashkilotini boshqarish samaradorligi» tushunchasi V.E.Chirkin tomonidan to'liq ochib berilgan, bu kontsepsiya orqali u boshqaruv faoliyatining maqsadlariga erishish natijasini tushunadi. Maktabni boshqarish samarali bo'lishi uchun belgilangan maqsad va natijalarga resurslarni tejash va ma'lum vaqt oralig'ida erishish kerak [1].

Umumiy ta'lim tashkilotini boshqarish samaradorligiga bir qator omillar ta'sir qiladi [3]. Barcha omillar bir-birini to'ldiradi va birgalikda harakat qiladi. Iqtisodiy vaziyat har kuni o'zgarib, ma'lumotlar hajmi o'sib bormoqda. Bunday sharoitda qayta tiklanmaydigan, nomoddiy resurs - vaqtni boshqarish qobiliyati alohida ahamiyatga ega bo'lib, belgilangan vaqt oralig'ida rejalashtirilgan natijalarga erishish imkonini beradi. Vaqtni samarali tashkil etish qobiliyati zamonaviy rahbarning professionalligining asosiy kompetensiyalaridan biriga aylandi.

So'nggi yillarda maktabni boshqarish samaradorligini oshirish uchun taym-menejment metodlarini foydalanish dolzarb bo'lib bormoqda. Umumta'lim maktablarini samarali boshqarishda vaqt omilini hisobga olish tashkilotning rivojlanishi va faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi haqidagi ilk fikrlar 1911-yili Amerikada bildirilgan. Shu bilan birga, mehnat samaradorligini oshirishga bog'liq yangi texnologiya va metodlar paydo bo'la boshladi. Klassik menejmentdan vaqtni boshqarish nazariyasi tashkilotda ish vaqtdan foydalanishni tashkil qilish, rejalashtirish va nazorat qilish vositasi sifatida,

shuningdek, xodimlar va butun tashkilotning samaradorligini oshirish uchun menejering shaxsiy vaqtini tashkil qilish vositasi sifatida paydo bo'ldi. Taxminan bir vaqtning o'zida «o'z-o'zini boshqarish» tushunchasi paydo bo'ldi, bu o'z vaqtini boshqarishda samaradorligi isbotlagan texnika va usullardan foydalanish qobiliyatini anglatadi. Dastlab, o'z-o'zini boshqarish faqat tashkilot rahbarlariga qaratilgan edi. Biroq, menejer nafaqat o'z vaqtini to'g'ri boshqara olishi, balki tashkilot o'z maqsadlari va funksiyalariga samarali erishishi uchun o'z qo'l ostidagilarning ish vaqtini eng maqbul tarzda tashkil qilishi kerak.

Bugungi kunda taym-menejment shunchalik mashhur bo'ldiki, ko'plab metodlar paydo bo'ldi, vaqtni boshqarish bo'yicha ko'plab qo'llanmalar va darsliklar yozildi. Taym-menejment usullari universaldir va ulardan nafaqat ta'lim muassasalari rahbarlari, balki menejerlar, talabalar va maktab o'quvchilari, ota-onalar ham foydalanishlari mumkin.

Rossiyalik fiziolog Nikolay Vvedenskiy ta'kidlaganidek: «Biz juda ko'p ishlaganimiz uchun emas, balki yomon ishlaganimiz, uyushmagan holda ishlaganimiz, ahmoqona ishlaganimiz uchun chorchaymiz» [5]. Siz, ehtimol, bir necha marta payqagandirsiz: kun rejalashtirilmaganda, aniq vazifalar belgilanmaganda bir narsadan ikkinchi narsaga sakiraymiz, chalg'iyamiz. Natijani kechqurun, xulosa qilib, kun davomida hech qanday foydali narsa qilinmagani, kun behuda o'tkanligini achchiq bilan xulosa qilamiz. O'z vaqtinigizni maqsadli nazorat qilishda amalda taym-menejmentda turli usullar qo'llaniladi. Vaqtdan samarali foydalanishning juda ko'p usul va texnologiyalar ro'yxati mavjud, ular bir-biridan ish jarayonini turli tomonlardan ko'rib chiqishlari bilan farq qiladi:

1. Pareto tamoyiliga, "80:20 nisbati" tamoyili.

Bu ish jarayonida 20% da sarflangan vaqt (xarajat)da 80 % natijalar (ishlab chiqarish)ga erishilishini bildiradi. Vaqtning qolgan 80 % umumiy yakunining faqat 20 %ni beradi. Demak, boshidan eng oson, qiziqroq yoki vaqtni kamroq sarflanishini talab qiluvchi ishlarga kirishish kerak emas. Masalalarga ularning muhimligiga muvofiq kirishish zarur: dastavval ozgina "hayotiy muhimlar", keyin ko'p sonli "ikkinchi darajalilar"ga.

Agar barcha vazifalar ularning yakuniy natijalardagi ulushlariga muvofiq tahlil qilinsa va keyin ABV usuli tahlil qilish yordamida toifalar bo'yicha taqsimlansa, Pareto tamoyili aniqlanib olinadi. Bunda tahlil shundan kelib chiqadiki, juda muhim va kamroq muhim ishlarning umumiy sonidagi foizlardagi ulushi umuman o'zgarmasdan qoladi. Pareto tamoyiliga ko'ra, menejering barcha ishlarini uchta guruhga bo'lish mumkin:

- eng muhim ishlar (A kategoriyasi) ishlarning umumiy sonidan 15% yaqinni tashkil qiladi, ularning ahamiyati esa (maqsadga erishishga qo'shilgan ulush ma'nosida) 65% ga yaqinni tashkil qiladi;
- kamroq muhim bo'lgan ishlar (B kategoriyasi) ularning umumiy sonidan 20% ga yaqin, ularning ahamiyati 20% ni tashkil qiladi;
- muhim bo'lmagan ishlar (V kategoriyasi) ularning umumiy sonidan 65 %, ammo ularning ahamiyati ishlarning umumiy ahamiyatligidan faqat 15% ga yaqin.

2. Vazifani ABV usuli bo'yicha tahlil qilib chiqish tavsiya etiladi, buning uchun:

- 1) ma'lum vaqt (o'n kunlik, kun va h.k.)da hal qilish kerak bo'lgan barcha vazifalarning ro'yxatini tuzish;

Agar siz vaziyatni nazorat qilishni istasangiz, bu sovg'a osmondan tushmaydi. Ko'rib chiqish va nazorat qilish tizimini yaratish bilim va amaliy ko'nikmalarni talab qiladi.

Hayot tezlashmoqda, axborot oqimining intensivligi oshib bormoqda, ko'p narsalarni nazorat qilish va zavqla-nish uchun stressiz ishlash tobora qiyinlashmoqda. Shaxsiy samaradorlikni sifat jihatidan oshirishga, «aravadan mashinaga o'tishga» imkon beradigan texnologiyalar kerak.

S.I.Kalinin asarlarida vaqtни boshqarish nazariyasi universal qonunlarga asoslanishini qayd etadi: “Merfi qonuni”, “Pareto qonuni”, “vaqtning qaytarilmasligi qonuni”, “Zipf qonuni” [4]. Taym-menejmentning asosiy metodlari bir-birini to'ldiradi va ulardan kompleks foydalanish maksimal samaraga beradi. Taym-menejmentning asosiy vazifasi birinchi navbatda nima qilish kerakligini aniqlashdir. Har qanday ta'lim tashkilotining faoliyati bolalar ta'limi maqsadlariga muvofiq tashkilot faoliyatining yo'nalishlarini tavsiflovchi yillik reja asosida amalga oshiriladi. Qisqa muddatli vazifalarni amalga oshirishda taym-menejment vositalaridan foydalanish samaralidir. Umumta'lim maktablarini boshqarish samaradorligini oshirish uchun quyidagi usullar ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [5]:

- **xronometraj** (yozma qayd qilish va keyin to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish orqali o'z vaqtini sarflashni hisobga olishdan iborat); xronometraj natijasi – ish kunining barcha samarasiz daqiqalaridan voz kechishdir);

- **vakolatlarni taqsimlash** (boshqaruvchining topshiriq berish shakli bo'lib, unda faqat faoliyat maqsadi qo'yiladi va bo'ysunuvchining o'zi harakatlar algoritmi orqali o'ylaydi, algoritmi tuzadi va tashabbus ko'rsatadi);

- **rejalashtirish** (rahbarning shaxsiy ish rejasini tuzish, vakolatlarni topshirish va xodimlar o'rtasida topshiriqlarni to'g'ri taqsimlash va uning bajarilishini muntazam nazorat qilish);

- **prognozlash** (ish vaqtini malakali va oqilona taqsimlash, hatto o'quv yilining eng qizg'in va gavjum paytlarida ham ishbilarmonlik muhitini saqlashdan iborat);

- **vaqtни birlashtirish** (ayniqsa muhim va jiddiy ishlarni bajarish uchun vaqtни birlashtirish va ajratish);

- **axborot oqimlarini optimallashtirish** (e'lonlar, elektron pochta, shoshilinch yig'ilishlar va boshqalar orqali bo'ysunuvchilarga alohida muhim ma'lumotlarni birlamchi va darhol taqdim etishdan iborat).

A.Makkenzi shunday deydi: “Band bo'lishdan oson, unumli bo'lishdan qiyinroq narsa yo'q” [6:23]. Axborot hajmi doimiy ravishda o'sib borayotgan, maktab o'quvchilari va pedagogik xodimlarga talab ortib borayotgan zamonaviy sharoitda maktabni samarali boshqarish uchun nafaqat rahbar, balki unga bo'ysunuvchilar uchun ham taym-menejment va o'zini o'zi boshqarish usullarini o'zlashtirish zarur. Ta'lim tashkilotini samarali boshqarish maqsadni to'g'ri belgilash, vakolatlarni topshirish, ustuvor vazifalarni aniqlash va ularni hal qilish algoritmini yaratish qobiliyatiga asoslanadi. Bundan tashqari, nafaqat ish vaqtini, balki dam olish vaqtini ham boshqarish muhimdir, chunki dam olgan xodim va menejer samarali hisoblanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki ta'lim sohasida faoliyat olib borayotgan xodimlar kunlik ishlarini tahlil qilishlarida, ma'lum bir vazifani bajarish uchun qancha vaqt sarfladim yoki shunga yaqin, turdosh bo'lgan vazifani bajarishga qancha vaqt sarfladim u, qanday xatoliklarga yo'l qo'ydim va bu xatolarimni tuzatishga qancha vaqt ketdi, bu ortiqcha sarflangan vaqt davomida qancha muhim ishlarni amalga oshirishim mumkin edi kabi savollarga javob topishlari vaqtни to'g'ri taqsimlash va faoliyatni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Чиркин В.Е. Государственное управление. Элементарный курс. - М.: «Юрист», 2003. -С. 320.
2. Сластёнин В.А. «Психология и педагогика: Учебный курс». - М.: «Юрайт», 2013. -С. 543.
3. Ронькова Н. В. «Эффективное управление образовательной организацией. Сущность понятия «эффективное управление». Критерии оценки эффективности управления образовательной организацией». // Молодой ученый. № 23. 2016. - С. 512- 517.
4. Калинин С.И. Тайм-менеджмент: практикум по управлению временем. / С.И. Калинин. - СПб.: «Речь», 2006. -С. 371.
5. Архангельский Г.А. Тайм-менеджмент. Полный курс: Учебное пособие / Г.А.Архангельский, М.А.Лукашенко, Т.В.Телегина, С.В.Бехтерев; Под ред. Г.А.Архангельского. - М.: Альпина Паблицер, 2012. -С. 311.
6. Адамс Б. Время. Секреты управления. - М.: «АСТ: астрель», 2007, -С. 304.

REZYUME. Ushbu maqolada taym-menejment texnologiyasining xususiyatlari, turlari va yo'nalishlari, metodlari, darajalari tahlil qilinadi. O'quv jarayonida taym-menejment texnologiyasidan foydalanish imkoniyati asoslanadi.

PEZIOE. В данной статье анализируются характеристики, виды и направления, методы и уровни технологии тайм-менеджмента. Обоснована возможность использования технологии тайм-менеджмента в образовательном процессе.

SUMMARY. This article analyzes the characteristics, types and directions, methods and levels of time management technology. The possibility of using time management technology is substantiated in the educational process.

QARAQALPAQ BALALAR OYIN FOLKLORININ ETNOPEDAGOGIKALIQ OZGESHELIKLARI

Q.Biysenbaev – tayanish doktorant

Ajiniyaz atindagi Nokis mamleketlik pedagogikalik instituti

Tayanch so'zlar: bolalar o'yin folklori, etnopedagogika, etnofolkloristika, o'yin qo'shiqlari, tarbiyaviy jihatlar.

Ключевые слова: детский игровой фольклор, этнопедагогика, этнофольклористика, игровые песни, воспитательные аспекты.

Key words: children's game folklore, ethnopedagogy, ethnofolkloristics, game songs, educational aspects.

Bugingi künde dünya folklorınıw iliminde balaların ádebiy sana-sezimin hám estetikalıq talgámın ósiriw maqsetinde jaratılğan xalıq awızeki dóretiwshiligi janlarınıń payda bolıw procesi hámde tariyxıy-poetikalıq, evolyuciyalıq rawajlanıw jolın anıqlawğa arnawlı túrde itibar qaratılmaqta. Folklorın kishi jastağı balalarga arnalğan lirikalıq úlgeri etnopedagogikalıq ashıp beriw bolsa etnofolkloristika tiykarların ashıwda, xalıq awızeki dóretiwshiliginiń pedagogika hám etnografiya sıyaqlı ilimler menen integraciyalıq rawajlanıwında tariyxıy áhmiyetke iye esaplanadı. Xalqımızdın kóp ásirler dawamında qalıplesken milliy qádiriyatların tiklewde folklor en tiykarğı dereklerden biri esaplanadı. Onın bir bólegi bolğan balalar folklorın úlkenler folklorı kontekstinde

izertlew mine usınday aktual máseleleriniń biri.

Qaraqalpaq xalqınıń ásirler boyı dóretken folklorınıń barlıq janlarında xalıqtın awır turmısı qanday dárejede bolsa, tap sonday dárejede óziniń sawleleniwin tapqan. Bulardıń bárin xalıq qosıqları arqalı turmısqa engizip otırğan. Demek, balalar ádebiyatın dóretken xalıq dúnyadan, jámiyetimiz, ekonomika, siyasat, mádeniyattan ózleriniń en súykimli bolğan balalarına olardıń jas ózgesheligine qaray elementar túsiniqler, násiyatlar, beriwdi maqset etip qoyğan. Solay etip balalar turmısınan qosıqlar dóretken. Olar balalar folklorına kiredi. Sonlıqtan da balalar qosıqlarınıń hár qaysısı óz aldına tariyxı, kelip shıǵıw dereklerine iye. Hár bir qosıqtın ózine tán ózgesheligi, mazmunı, ideyası kórkemlik belgileri, xarakter, tárbialıq belgileri boladı.